

Introductie van kredietunies in Nederland?

Piet Duffhues en Benjamin Camdzic (Tilburg University)

(Prof.dr. Duffhues is emeritus-hoogleraar Ondernemingsfinanciering en is in deeltijd werkzaam bij Tilburg University; Camdzic is bij dit project studentassistent)

1. Inleiding

Credit unions zijn specifieke financiële instellingen met het karakter van een spaarbank op coöperatieve basis. Deze omschrijving zal Nederlanders wellicht onmiddellijk doen herinneren aan de basisfilosofie van Rabobank Groep in Nederland waarvan de wortels lagen in de 19^e eeuw bij de initiatiefnemers Raiffeisen en Van den Elsen. Intussen heeft de Rabobankgroep zich ontwikkeld tot een grootmacht onder de gevestigde Nederlandse en internationale banken en met een in vele opzichten prachtige staat van dienst. De credit unions zijn echter veel kleinschaliger. Ze dragen een enigszins vergelijkbare bedrijfsfilosofie uit maar houden met nadruk vast aan de basisfilosofie van de 19^e eeuw van de genoemde oprichters en wensen daarvan niet af te wijken. Ze bestaan in vele landen meestal al heel lang naast het meer gevestigde bankwezen. Daarbij moet worden gedacht aan landen als de Verenigde Staten, Canada, Ierland, Rusland, Australië, Polen en de Filipijnen maar ook de continenten Afrika en Zuid-Amerika. In de Verenigde Staten bestaan ze in navolging van Europa al sinds het begin van de 19^e eeuw en kregen ze formele status op staats- en op federaal niveau, dit laatste bij wet van 1934. Voorzover bekend bestaan ze in Nederland niet. Een werkgroep van oud-bankiers (www.dekredietunie.nl) wil daar verandering in aanbrengen en in Nederland voorzichtig starten met de invoering van credit unions. Duffhues en Roosenboom hebben het idee van een credit union daaropvolgend genoemd in hun position paper voor het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (ELI) in 2011 (zie Rapport Expertgroep bedrijfsfinanciering dd. 20 juni 2011). Een passende Nederlandse term zou volgens deze paper 'kredietunies' kunnen zijn. De Expertgroep van de Commissie De Swaan heeft hiervan kennis genomen en het als deel van haar integrale advies ter nadere overweging doorgeleid aan Minister Verhagen. Aansluitend zijn in het najaar van 2011 van meerdere zijden in de Tweede Kamer vragen gesteld over de eventuele invoering van credit unions ook in Nederland. Ook is inmiddels concreet particulier initiatief gesignaleerd om tot de oprichting van kredietunies in Nederland te komen (verwezen wordt naar de hiervoor genoemde website van de oud-bankiers).

In het onderstaande doen wij beknopt verslag van de bevindingen uit deze eerste literatuurstudie. Het is ons voornemen om deze studie te doen volgen met aanvullende studies.

Met dit artikel wordt beoogd een bijdrage te leveren aan de kennis over het doel, de aard, de werkwijze en de ervaringen van credit unions. Er is door ons geen nieuw kwantitatief onderzoek gedaan. Het artikel biedt derhalve een overzicht van aspecten van credit unions op basis van een verzameling van academische literatuur en websites (zie de referenties aan het eind van dit artikel). Het artikel is zonder meer beperkt doordat lang niet alle traceerbare literatuur kon worden bestudeerd. Toch menen wij dat in de rest van dit artikel een alleszins verantwoord doorsneebeeld van deze unions wordt gegeven. Achtereenvolgens worden vanaf paragraaf 3 in het kort besproken: de ontstaansgrond, de definitie, het doel en de overige kenmerken, het ontstaan, de balansstructuur, de structuur van de resultatenrekening, de verzekering van de spaartegoeden, de fiscale status, de verhouding tot andere banken en de economische prestaties. Het artikel eindigt met enkele conclusies en een aanbeveling aan de overheid om vervolgonderzoek te doen plaats vinden. Met een overzicht van geciteerde bronnen en overige geraadpleegde literatuur wordt het artikel afgesloten.

Vooraf wordt in paragraaf 2 de tweeledige achtergrond van de toegenomen belangstelling voor credit unions belicht.

2. Tweeledige achtergrond

De achtergrond van de toegenomen belangstelling voor credit unions is tweeledig. Enerzijds is er onder economen en bedrijfsleven een duidelijke mate van onbehagen over de vraag- en aanbodverhoudingen op het terrein van de financiering van het midden- en kleinbedrijf in Nederland. Anderzijds is er een zeker onbehagen over de teleurstellende kwaliteit van het traditionele 'relationship banking' voor MKB-bedrijven. Met dit bankmodel hebben banken zich in het verleden juist sterk geprofileerd bij het MKB.

2.1 Vraag en aanbod van vermogen

Dat onbehagen over vraag- en aanbodverhoudingen in de vermogensvoorziening van MKB-bedrijven is niet nieuw. Ter toelichting maken we hierbij onderscheid tussen het lange en het korte stuk op de balans van vermogensvragende ondernemingen.

Het *lange stuk* van het vermogensaanbod voor het MKB (looptijden langer dan een jaar) is al decennia lang uiterst beperkt door het ontbreken van een voldoende gespreid spectrum van aanbieders; sommige banken (zoals Rabo) speelden daarbinnen tot voor kort nog wel een rol van betekenis o.a. met middellange en langlopende kredieten en met lease financiering. Inmiddels verschaalt dat aanbod vanwege de bankcrisis van 2011 respectievelijk vanwege alle bankcrises sinds 2007. In 2011 komt daar nu als versterkende factor bij de door allerlei verliezen sterk verzwakte positie van het bankwezen inclusief de zeer matige perspectieven op snelle aansterking van deze instellingen.

De toegang tot de markt voor langlopend bankkrediet, de obligatiemarkt, de onderhandse leningmarkt en de aandelenmarkt (alle betrekking hebbend op lang vermogen) is ondanks recentelijk opgekomen nieuwe initiatieven in de financiële sector om hierin verbetering te brengen (zie advies van de Expertgroep Bedrijfsfinanciering, 2011), zeer beperkt.

Op het *korte stuk* van de balans geldt dat met name MKB-bedrijven meer dan gemiddeld afhankelijk zijn van bankkredieten. Kortlopend bankkrediet is minder gemakkelijk beschikbaar gekomen dan wel tegen hogere kosten. De banken hebben zelf een financieringsprobleem doordat gebruikelijke financieringsbronnen van de banken opdrogen zoals voor obligatieleningen en aandelen. Het komt steeds vaker voor dat de ECB in Frankfurt de helpende hand moet bieden (Enrich, 2011)

Daarmee wordt zowel op het korte stuk als op het lange stuk van de balansen van MKB-bedrijven het aanbod van vermogen dat nodig is voor investeringen in vaste activa en geïnduceerd nettowerkkapitaal bedreigd. Rantsoenering van vermogensaanbod dreigt. Die bedreiging heeft een volumedimensie en een kostendimensie. Het inhouden van winst zou in theorie een substituut kunnen zijn maar dit veronderstelt dat een adequaat winstniveau wordt behaald. Als een recessie toeslaat zoals eind 2011 het geval is, is dat een lastige opgave. Bovendien is het ook niet altijd gemakkelijk om winstuitkering ingrijpend te verlagen. Al met al staat de groei van een belangrijk deel van de economie op de tocht wegens te weinig gediversifieerd vermogensaanbod op een moment dat het bankwezen zelf in grote problemen verkeert mede als gevolg van onrendabele activiteiten van banken in het verleden. Het MKB heeft buiten de objectfinancieringsvormen als leasing, factoring en hypotheek nauwelijks keuzemogelijkheden op het gebied van de externe financiering. Er is voor de daar werkzame ondernemingen sprake van een 'verkild' financieringsklimaat (Duffhues en Roosenboom, 2011). Verruiming van het aanbod met nieuwe aanbieders is dan ook zeer welkom. Bovendien doorbreekt een dergelijke verruiming enigszins de verminderde concurrentie tussen banken die met vier banken 80% van de markt beheersen.

2.2 Verminderde mate van relationship banking

Los van het bovenstaande over vraag- en aanbodverhoudingen is er al geruime tijd in Nederland een reeks van klaagzangen van ondernemers uit het MKB over de wijze waarop zij meer algemeen worden gefaciliteerd en gecontroleerd door banken. Deze klachten hebben met name betrekking op een relatieve ontoegankelijkheid van banken voor ondernemers, het onvoldoende beïnvloedbaar zijn van de besluitvorming over kredietaanvragen, de ervaring met frequente wisselingen van account managers en het gebrek aan prikkels om risico's te observeren en te bewaken als gevolg van de securitisation. Bij dit laatste worden kredieten doorverkocht aan andere marktpartijen met name beleggers. In het afgelopen decennium vond dit op grote schaal plaats.

De klachten raken het proces van de kredietorganisatie binnen banken en de doorverhandeling van eenmaal afgesloten kredieten dus het transaction banking, niet de vraag- en aanbodverhoudingen op de markt als zodanig. Relationship banking legt juist de nadruk op het screenen en monitoren van kredietnemers met het doel de altijd aanwezige informatieasymmetrie tussen kredietverlener en kredietvrager te verkleinen. Dit uitgangspunt van de theorie is als gevolg van de securitisatiegolf tenminste voor een deel achterhaald. Het probleem van moeilijk verifieerbare informatie van banken over kredietnemers werd in het verleden opgelost door een sterke relatie op te bouwen tussen beide partijen (relationship lending). Gaandeweg is dit model vervangen door een ontwikkeling in de richting van 'transaction lending' waarbij de contacten tussen bank en ondernemer minder persoonlijk, meer anoniem, meer incidenteel en op strikt zakelijke basis plaats vinden (Boot, 2000; Ongena & Smith, 2000). Het is op grond van economische motieven (schaalvergrotingsvoordelen respectievelijk exclusieve informatievoordelen voor de bank) te verwachten dat grote complexe banken eerder geneigd zijn te opteren voor dit transaction lending model terwijl kleine banken die overzichtelijk zijn georganiseerd, juist eerder opteren voor het relations lending model (Degryse, 2000). Empirisch werd dit beeld recentelijk ondersteund door Japans onderzoek in Uchida (2011). Deze bevinding is gunstig voor het ontstaan van een klimaat waarin credit unions kunnen gedijen in een financieel landschap dat op dit moment wordt gedomineerd door enkele grootbanken zoals in Nederland het geval is. Een ander onderzoek betrof de invloed die consolidatieprocessen in de banksector hebben op de verkrijgbaarheid van krediet voor kleine ondernemingen (Ely en Robinson, 2009). Deze invloed was negatief. De groei van banken heeft ertoe geleid dat als onbedoeld bijproduct het relations banking model aan kracht heeft ingeboet. Onbedoeld zijn bedrijven uit het MKB daarvan het slachtoffer. Zij kunnen niet naar de obligatie- of aandelenmarkt. Aanvulling van het aanbod met nieuwe initiatieven die een ommekeer in dit proces kunnen bewerkstelligen, is gewenst.

2.3 Credit Unions

Onder de geschetste omstandigheden is het ontstaan van belangstelling voor en het ontdekken van alternatieve financieringsoplossingen - bijvoorbeeld voor in het buitenland bestaande credit unions - geen verrassing. Deze unions kunnen mogelijk een bijdrage aan de oplossing van het financieringsprobleem van MKB-bedrijven leveren. Probleem is dat in de Nederlandse literatuur voorzover bekend geen publicaties voorhanden zijn waarin wordt gerapporteerd over deze financiële instellingen. Dit in tegenstelling tot met name de Engelstalige tijdschriften die met enige regelmaat rapporteren over de ontwikkeling van credit unions onder andere ook over het gedrag van deze instellingen sinds de aanvang van de crisis in 2007. Die leemte in de Nederlandse belangstelling is hoogst merkwaardig te meer waar deze unions al in zoveel landen bestaan. Het onderwerp verdient ons inziens serieuze aandacht. In de volgende paragraaf gaan we in op een aantal kenmerken van credit unions.

3. Credit unions

3.1 Ontstaansgrond

Dezelfde gedachte die destijds (1850) in Duitsland (Schulze en later Raiffeisen) ten grondslag lag aan het streven om achtergebleven burgers te voorzien van een redelijke financiële dienstverlening ligt ten grondslag aan de Amerikaanse unions sinds het begin van de 20^e eeuw. In 1934 werd de Credit Union National Association (CUNA) door de federale autoriteiten wettelijk afgekondigd. Haar missie was het uitbannen van woekerpraktijken van zwakke marktpartijen in de samenleving waaronder met name de agrarische bevolking.

3.2 Definitie en doel

Credit unions zijn niet naar winst strevende gespecialiseerde depositobanken waar door leden van de unie spaargeld wordt deponeren tegen vergoeding van rente. Het geld wordt uitgeleend aan leden (consumenten en/of producenten) nadat een kredietbeslissing is genomen door het bestuur. Alleen leden kunnen spaar- en/of krediettransacties doen met de bank. Leden moeten van de overheid onderling verbonden zijn door een 'common requirement' aangeduid als 'common bond'. Dit vereiste slaat op een of ander gemeenschappelijk kenmerk of belang van de leden zoals behorend tot een bepaalde beroepsgroep, leefgemeenschap, religie of plattelandsbevolking. De leden zijn de eigenaren van de union. Er zijn echter geen aandelen hoewel er bij de meeste credit unions wel een klein entreegeld van bijvoorbeeld \$ 5 wordt geëist. Dat wordt echter niet als eigen vermogen geboekt maar vanwege het tijdelijk karakter als vreemd vermogen. Bij uittreden van een lid wordt dit bedrag terugbetaald, niet eerder. Samen met het bedrag van de aangetrokken spaargelden vormen deze entreegelden het vreemd vermogen van de union. Verwarrend is dat de spaargelden toch als 'shares' worden aangeduid en de uitkeringen daarop als dividend.

Het primaire doel van de credit union is om de minder bedeelden (mensen die moeilijk of niet kunnen voldoen aan de eisen van de bank om krediet te verkrijgen) van een lening te kunnen voorzien. Daardoor kan een lacune in de financiële markten worden gedicht. Daarnaast is het doel van de credit union om verantwoord sparen en lenen onder de leden te stimuleren. Het fundament ligt in het coöperatieve gedachtegoed waarbij de basis is dat leden uit hun eigen midden het bestuur en de toezichhoudende organen kiezen volgens een strikt democratisch one-member-one-vote beginsel. Uniek aan de meestal wat kleinere credit unions is dat uit het lidmaatschap van de leden onbezoldigde bestuurders en commissarissen, en medewerkers vrijwillig in dienst treden van de credit union. Zodra de complexiteit toeneemt, wordt hieraan echter afbreuk gedaan en vindt honorering plaats.

3.3 Oprichting

Een credit union kan worden opgericht door een groep natuurlijke personen. De oprichting geschiedt door een meerzijdige rechtshandeling. Bij de oprichting zijn twee zaken belangrijk, enerzijds een akte van oprichting en anderzijds de statuten. De notaris zal in de akte van oprichting en statuten de naam van de credit union, de statutaire zetel en het gebied waarbinnen de credit union zal opereren dienen vast te leggen. Daarnaast worden de namen van de leden, het aantal 'aandelen' en wat de nominale waarde van die uitstaande aandelen is genoteerd. Tevens, en zeer belangrijk, dienen de leden de reikwijdte van hun lidmaatschap uitdrukkelijk en in detail te definiëren alsook welk doel (dan wel bestaansgrond) de credit union dient.

Na deze handelingen is het ontstaan van een credit union nog allerm minst zeker. De credit union is voor het ontstaan afhankelijk van de toezichthouder. Omdat vele credit union voornamelijk worden geleid door vrijwilligers en onbezoldigde bestuurders en commissarissen zal de toezichthouder een waardeoordeel over die personen dienen te geven. Te denken valt aan een antecedentenonderzoek, eisen aan het opleidingsniveau en ervaring met financiële functies. Pas na de goedkeuring van de toezichthouders wordt het 'groene licht' gegeven voor het oprichten van een credit union.

3.4 De balansstructuur

De balans van een credit union biedt een relatief eenvoudig beeld. De passiva zijn hoofdzakelijk de door de overheid gegarandeerde deposito's (eind 2010 90%) en daarnaast de reserves(10%) die uit winstinhouding ontstaan en bepalend zijn voor de solvabiliteit. De activazijde bestaat hoofdzakelijk uit verleende kredieten/leningen (aan consumenten en/of producenten) (eind 2010 60%) en andere gereguleerde uitzettingen zowel kort- als langlopend. Liquide activa omvatten 40%. De leningen en kredieten creëren risico's namelijk van rentegevoeligheid en betalingsachterstand en zelfs van faillissement. Op centraal overheidsniveau is ingeval van liquiditeitsproblemen een 'lender of last resort' in de Central Liquidity Facility (CLF) beschikbaar. Naast de deposito's zijn er in de balans geen middelen afkomstig van de externe kapitaalmarkt: er worden extern noch aandelen noch obligaties uitgegeven. Hierdoor is de afhankelijkheid van deze markt nihil. Beleggingen met het karakter van transactiebankieren zoals in complexe of hybride financiële instrumenten zijn nagenoeg verboden (2007). Verliezen op basis van sub-prime hypotheekleningen zijn dan ook nauwelijks voorgekomen. Deze balansstructuur ademt een sfeer van eenvoud en relatieve stabiliteit. Leden zijn allen stemgerechtigd volgens het beginsel van one-member-one vote. Credit unions zijn vrijgesteld van belasting. Deze vrijstelling hangt samen met het doel van unions: niet het maken van winst maar het behartigen van de belangen van de leden.

De credit union leeft van de spread tussen de rente op uitgezette gelden en de rente op spaargelden (Fabozzi, Modigliani, Jones en Ferri, 2002). Operationele kosten (die laag zijn) moeten uit deze spread worden terugverdiend. Eventuele winsten worden toegevoegd aan de reserves.

3.5 De structuur van de resultatenrekening

De uitzettingen brengen rente op, de spaartegoeden vergen rentebetalingen. Deze twee posten bepalen in hoge mate het beeld van de resultatenrekening. De bedrijfskosten zijn relatief zeer laag omdat veel arbeid vaak afkomstig is van vrijwilligers. Een credit union kan, ook al streeft die niet naar winst, wel winst behalen. Deze mag niet worden uitgekeerd aan de leden maar moet worden gebruikt voor verdere uitbouw en/of goedkopere rentetarieven kredieten. Dank zij het behalen van een spread en het lage bedrijfsrisico kan de rente op de uitzettingen relatief laag zijn. Risicopremies zijn lager dan bij commerciële banken.

3.6 Verzekering verplichtingen

Sinds 1970 zijn de shares voor maximaal \$ 250.000 verzekerd door de federale overheid belichaamd in het National Credit Union Share Insurance Fund (NCUSIF). Dit Fund wordt gevoed door een afdracht van 1% van de toevertrouwde gelden van de credit unions zelf. Dit stelsel werkt bevredigend. Tot op heden is er van de belastingbetaler geen enkele keer een bijdrage geëist om credit unions te redden.

3.7 Cijfermatige betekenis credit unions

3.7.1. Betekenis wereldwijd (bron: WOCCU 2009 Statistical Report)

Internationaal heeft het stelsel van credit unions zich verspreid tot 100 landen waar in totaal 52.941 unions zijn gevestigd. Deze beschikken samen over \$1500 miljard activa. Het aantal leden is 188 miljoen. Het grootste aantal leden is aanwezig in Noord-Amerika (meer dan helft van het totale aantal leden), vervolgens Azie (20%), Afrika (10%) en Latijns Amerika (10%). Europa blijft achter met slechts 4,5%. Op wereldschaal is de World Council of Credit Unions (WOCCU) de overkoepelende centrale met als missie het leven van mensen te verbeteren.

3.7.2 De VS

Eind 2010 bestonden er in de VS 7486 credit unions; in 1986 waren dat er nog 8535, dit is een daling van 12,5%. Deze daling is in hoofdzaak bepaald door fusies en overnames van credit unions onderling. De unions kwamen tot stand op basis van wetgeving van de staten of van de federale overheid. De federale overheid (National Credit Union Administration ofwel NCUA) is veelal bepalend voor het pakket van eisen dat wordt gesteld aan credit unions. Eind 2010 waren 93 miljoen Amerikanen lid van een credit union. Dit komt neer op ruwweg 30% van de gehele bevolking.

Het totale aantal credit unions nam in de VS in de loop van de periode 1939-2010 aanvankelijk aanzienlijk toe (van 8000) tot 23.000 in 1969 maar daalde daarna scherp en ononderbroken tot het beginniveau van 1939 in het jaar 2009 weer werd bereikt. Het aantal leden nam in diezelfde periode echter toe van een verwaarloosbaar aantal in 1939 tot de reeds eerder genoemde 93 miljoen d.i. ruwweg 30% van de bevolking. Ook deze mutatie verliep ononderbroken. Procentueel is deze ledengroei echter voortdurend afgenomen. De activa van de credit unions namen in sterke mate toe van nagenoeg nihil in 1960 tot \$ 900 mrd. De ratio van de uitgezette leningen en kredieten tot de spaargelden varieerde in de periode 1939-2009 (afgezien van WO II) tussen 60% en 95%. In 2009 bedroeg deze 72%. De reserves ofwel het eigen vermogen van de credit unions waren geruime tijd (1980-1990) ongeveer 7% van het balanstotaal. Dit percentage steeg vanaf 1993 jaar op jaar aanzienlijk tot ongeveer 10% in 2011. Dit stak over de gehele periode van 1980 tot en met 2008 gunstig af ten opzichte van de solvabiliteit van Amerikaanse handelsbanken die zich ontwikkelde van 6% naar 9,4%. In 2009 trad in deze trend een breuk op: de solvabiliteit van handelsbanken was toen voor het eerst iets gunstiger dan van credit unions (11% versus 10%). Het marktaandeel van credit unions in het balanstotaal van de financiële instellingen was in 2009 6% hetgeen sinds 1992 niet veranderde. Het marktaandeel van de credit unions in de spaarmarkt was 10%. De verliezen op verleende kredieten waren sinds 1984 elk jaar (in vele jaren substantieel) lager dan bij handelsbanken. Vooral in 2009 en 2010 waren de verliezen bij banken ruwweg 5,5% en bij credit unions slechts 1,8%. Het gemiddelde balanstotaal van credit unions was in 2010 slechts \$123 miljoen en van banken 1822 miljoen.

3.8 Fiscale status

Omdat het een not-for-profit coöperatieve organisatie betreft is de credit union door haar bijzondere vorm vrijgesteld van belastingbetaling over de winst. Achtergrond van het belastingvoordeel is dat de credit unions dit voordeel aanwenden om de minder bedeelden te voorzien van spaar- en leen-

mogelijkheden die ze anders niet hadden gehad. (Tatom, 2007; CUNA, 2009; CUNA 2011).

Door dit belastingvoordeel ontstaat een zekere differentiatie ten opzichte van de concurrentie. Credit unions moeten mede om die reden bepaalde juridische restricties opleggen aan de leden, met name aan wie er lid mag zijn. Aldus is geprobeerd om het 'level playing field' intact te laten.

3.9 De verhouding tot andere banken

In de VS is de credit union beweging al meer dan 100 jaar actief. In die 100 jaar is de verhouding tot de banken veranderd. Waren de credit unions in de beginjaren nog kleine lokale concurrenten, in de laatste decennia zijn de credit unions tot wezenlijke concurrenten van de banken uitgegroeid. Daar waar het balanstotaal van de credit unions medio 2011 \$962 miljard bedroeg (CUNA 2011), bedroeg het totale balanstotaal van de andere banken \$12,5 triljard. Het marktaandeel van de credit unions in de VS is in de afgelopen jaren onveranderd gebleven. Hadden de credit unions in 1992 een marktaandeel van 6%, in 2009 bedroeg dit percentage eveneens 6% (CUNA 2009). Het marktaandeel van de commerciële banken is in de periode van 1992 – tot september 2009 onveranderd gebleven, namelijk 94%. Wel is de samenstelling van dit aandeel veranderd. Bedroeg het marktaandeel van de top-100 banken in de VS in 1992 nog 41%, in september 2009 was dit marktaandeel gegroeid tot 72% (t.o.v. kleinere bankinstellingen die nu 22% bedraagt).

3.10 Economische prestaties

In het lange bestaan van de credit unions in de VS zijn de economische prestaties positief. Medio 2011 hadden de credit unions 93 miljoen leden die samen goed waren voor een totaal aan spaartegoeden van \$830 miljard. Dit bedraagt een kleine 10% van de totale spaar tegoeden van de Amerikaanse bevolking (CUNA 2011). De totale balanswaarde van de credit unions bedroeg \$962 miljard, waarvan \$577 miljard leningen waren. Het gemiddeld balanstotaal in september 2009 was \$ 115 miljoen per union. Dat is gering in vergelijking met banken waar \$1,6 mrd werd genoteerd (7%). Slechts 15% van de credit unions hebben een balanstotaal boven \$ 100 mln. (CUNA 2009) In de afgelopen jaren hebben de credit unions ondanks de financiële malaise toch zwarte cijfers laten zien. Dit komt doordat credit unions bij wet verboden is om te investeren in complexe risicovolle, hybride, producten.

4. Conclusies

4.1 Verruiming vermogensaanbodbronnen gewenst

In de theorie van de perfecte markt waar financiële instellingen geen bestaansrecht hebben (Ciccotello, 2011) past het niet om lang na te denken over de keuze van het type van financiële instellingen in een land. Die keuze is dan niet relevant. Des te meer is dit artikel een analyse van de gevolgen van de mede door financiële instellingen veroorzaakte financiële crisis. Deze gevolgen hangen in hoge mate samen met het bestaan van asymmetrische informatie tussen marktpartijen. Het artikel gaat over het eventueel introduceren van nieuwe financiële instellingen die problemen op het terrein van de financiering van MKB-bedrijven kunnen mitigeren. Sinds 2007 verkeert de financiële sector in Nederland en daarbuiten in een proces van vallen en opstaan. De crises in de voorbije 4,5 jaar zijn genoegzaam bekend. Wat nog erger is, er ontbreekt een duidelijke visie op de toekomstige ontwikkeling van de financiële sector (Advies Expertgroep Bedrijfsfinanciering, 2011; Boot en Dijkstra 2011). In dit artikel wordt slechts een enkele bouwsteen aangedragen voor een herstructurering van die sector maar wel een broodnodige. Deze bestaat hierin dat de aanbodzijde van vermogen voor MKB-bedrijven wordt gediversifieerd. Dit doel weerspiegelt een oude wens maar heeft door de actualiteit van de enorme bancaire verliezen sinds de crisis van 2007 een veel grotere urgentie gekregen.

Een mogelijke implementatie van deze diversificatiewens is de introductie van kredietunies die het bancaire landschap dat in sterke mate aan financiële kracht heeft ingeboet, kunnen aanvullen.

In het buitenland is ruime ervaring opgedaan met credit unions die per saldo in de onderzochte tijdschriftartikelen zeker als positief worden bestempeld. Dit eerste verkennend onderzoek naar de werkwijze en de prestaties van deze alternatieve financiële cooperaties wijst uit dat de aanbodstructuur van vermogen in Nederland kan worden versterkt door deze 'simpele' depositospaarbanken ook hier toe te laten, althans een kans te geven. Zij passen ook uitstekend in het concept van de 'kleine, simpele en meer dienstbare' instellingen die ook door anderen zoals het Sustainable Finance Lab worden bepleit (Het Financieele Dagblad van 19 november 2011, blz. 16/17). Grote banken lenen volgens onderzoek van Berger et al (2005) primair uit aan grote ondernemingen die over een goede reputatie beschikken. Kleine banken lenen eerder uit aan ondernemingen die qua informatievoorziening minder transparant zijn. In Nederland kan de enorme groei van banken op het gebied van transactiebankieren in de laatste decennia tot een zekere verwaarlozing van het relatiebankieren waaraan het MKB juist het meest behoefte heeft, hebben geleid.

4.2 Motieven ten gunste van kredietunies

De belangrijkste motieven in de literatuur genoemd voor invoering van kredietunies zijn samenvattend : a. Lagere kostenniveau's b. Minder risico's en c. Hogere spaarrentes. Wij voegen hieraan als vierde factor toe een herstel van het relations banking model en een grotere herkenbaarheid van kredietgevers voor de MKB-sector. Er is zelfs een vijfde factor. De gevestigde banken krijgen de kans om de geleidelijk ontstane overaccentuering van het transaction banking model (Boot en Dijkstra 2011) te corrigeren opdat een terugkeer naar meer bedrijfseconomisch verantwoord evenwicht in activiteiten en risico's wordt bereikt. Dat is in het belang van de gevestigde banken zelf. In Nederland is een sterk geconcentreerde bankmarkt waar die overaccentuering mogelijk heeft plaats gevonden. Credit unions zijn banken die juist tegenwicht bieden door relationshipgerelateerde kredieten te verstrekken waarbij naast financiële kengetallen ook meer 'zachte' informatie wordt verwerkt over de geldnemer.

4.3 Voor- en nadelen

Ely en Robinson (2009) zijn stellig over de vraag wie uiteindelijk het meest profiteren van concentratiebewegingen in de banksector. 'The entry of credit union lenders in markets where banks have consolidated yields one clear beneficiary – the small business borrowers operating in these markets'. Dat wil niet zeggen dat dergelijke unies dan maar zo snel en massaal mogelijk moeten worden ingevoerd. In Ierland waar credit unions al vijftig jaar bestaan en waar ongeveer 70% van de bevolking lid is van dergelijke instellingen bleek bijvoorbeeld onlangs dat ook zij weldegelijk recessiegevoelig zijn en steun van de overheid nodig hadden (Financial Times 8/9 October 2011). Een ander belangrijk punt van overweging is het verschil met gewone banken doordat credit unions in de VS niet belastingplichtig zijn. Voor de overheid ontstaat aldus een afwegingsprobleem tussen het verbeteren van de financieringsmogelijkheden van het MKB enerzijds en het scheppen van belastingvoordelen aan credit unions anderzijds. Het antwoord is niet eenduidig. Gevestigde banken zullen zich waarschijnlijk beklagen over fiscale discriminatie als credit unions worden toegestaan met overheidshulp. Een andere mogelijke kritiek is dat gezien de overheidsgarantie van de spaartegoeden eventuele verliezen op verleende kredieten worden afgewenteld op de belastingbetalers. Ook kan worden gewezen op het risico dat conflicten ontstaan tussen de twee groepen van de cooperatieleden van een union, nl. de spaarders die een hoge rente willen ontvangen en de kredietnemers die een lage rente willen betalen (McKillop en Wilson, 2010). Last but not least is er het gevaar dat het leiden van een Union op basis van de beschikbaarheid van vrijwilligers ondeskundigheid kan introduceren met mogelijk ernstige gevolgen voor het voortbestaan van de instelling. Bij grotere credit unions speelt dit probleem niet.

4.4 Concurrentie met banken

Invoering van kredietunies zal de concurrentie voor bestaande banken vergroten. In de VS bijvoorbeeld is het marktaandeel (op het balanstotaal) weliswaar beperkt maar toch een constante 6%. Invoering hoeft echter niet te betekenen dat bestaande grootbanken hiermee in de wielen worden gereden; dat zou ook geen doel dienen. Binnen bestaande grootbanken kan in een afzonderlijke eenheid met kredietunie-experimenten worden gestart. De overheid kan een ontwikkeling in deze richting bevorderen door het bankwezen te stimuleren in de geschetste richting mee te denken. Banken moeten daarbij bedenken dat hun eigen business model mogelijk wordt gediend door het voorkomen van amputaties die zouden kunnen ontstaan als bestaande klanten weglopen naar zelfstandige kredietunies en zichzelf niets ondernemen om de wal het schip te doen keren. Dat besef leeft wel degelijk: banken kunnen spaargelden die dan bij kredietunies terecht zouden komen, niet missen als financieringsbron voor hun leningportefeuilles (Boonstra in FD 19 november 2011). Bovendien zullen eventuele amputaties bij banken snijden in de werkgelegenheid en de arbeidsvoorwaarden van het personeel bij banken. Last but not least kan ook De Nederlandsche Bank met haar potentieel aanzienlijk invloed uitoefenen met het doel de financiële sector gezonder te maken. Daarbij wordt met name gedacht aan het bedrijfseconomisch toezicht op banken.

5. Aanbevelingen

Er volgen twee aanbevelingen aan de overheid.

5.1 Vervolgonderzoek

Gedetailleerd vervolgonderzoek naar credit unions in een studiegroep van universitaire academici (macro- en micro-economen) waarvan ook bankiers deel uitmaken, is ons inziens gezien de complexiteit van de materie zeker gewenst. Enerzijds is er de behoefte aan meer 'lokaal bankieren' bij ondernemers na de overaccentuering van allerlei andere bancaire activiteiten dan kredietverlening met produkten van de 'nieuwe tijd' zoals securitisation die tot grote verliezen hebben geleid. MKB-bedrijven zijn qua financieringsaanbod van bancair krediet als het ware uit de markt gedrukt als gevolg van ontwikkelingen bij de traditionele aanbieders. De gevestigde banken zijn onbedoeld vervreemd van de MKB-sectoren. In het verleden bestond voor de MKB-bedrijven geen ruim spectrum van financieringsalternatieven. Die vernauwing heeft zich versterkt sinds 2007 doordat de banken zelf problemen ondervinden bij hun eigen financiering. Dit moet worden hersteld in het belang van de nationale economie door aanpassing van de financiële infrastructuur. Terugkijkend op de 19e eeuw geldt dat opnieuw een belangrijke groep uit de samenleving in het gedrang komt, als het ware een 'L'histoire se repète' zij het dat het nu niet over woekeraars gaat.

Banken zouden ons inziens geen bezwaar dienen aan te tekenen tegen ideeën om in het nationale belang tot herstel te komen omdat het financieren van MKB-bedrijven een hoog goed is en zij zelf daartoe nu voorlopig minder goed in staat zijn.

5.2 Herstructurering bestaande banken of oprichting nieuwe banken gewenst

Een van de eerste vragen die de hiervoor bepleite commissie voor de Nederlandse situatie diepgaand zou moeten onderzoeken op het niveau van de bestaande financiële instellingen is of een of meer bestaande banken misschien reeds in belangrijke mate kunnen voldoen aan het ideaalbeeld van een Credit Union. Het zal niet verbazen dat dezerzijds met name wordt gedacht aan de Rabobank Groep die net als de credit unions op coöperatieve grondslag werkend zowel het relational banking als het transaction banking op een doordachte wijze lijkt te kunnen combineren. Daar staat tegenover dat ook deze bank wordt gekritiseerd door nota bene ex-Rabobankiers en wordt gekwalificeerd als een gevestigde grootbank die gaandeweg is weggegroeid van de ideeën van de grondleggers en die niet meer beantwoordt aan het beeld van haar grondleggers. Deze kritiek is deels zeker onterecht (succesvolle resultaten; gedegen financiële positie beloond met tot voor kort AAA-rating; in de samenleving overal zichtbare grote maatschappelijke betrokkenheid en klantvriendelijkheid). Daar staat tegenover dat de aanzienlijke expansie in het transactiebankieren blijkbaar niet goed is geweest voor het imago van de bank bij degenen die sterk hechten aan het onderhouden van persoonlijke relaties op lokaal niveau en die voorts hechten aan korte lijnen van besluitvorming over kredieten (Vergelijk ook van Zoelen, 2011). Ook is slechts 18% van de klanten lid van de bank (1,8 mln op 10 mln klanten) en is de bestuursstructuur meer gelaagd dan in credit unions gebruikelijk is met een one-member-to-one vote beginsel. De Rabobank is geen credit Union maar zou ons inziens relatief gemakkelijk een dochteronderneming kunnen inrichten onder de grote paraplu van de Rabobank Groep. Vanzelfsprekend blijft ook dan de voorwaarde dat het concept levensvatbaarheid moet bezitten. Collegabanken van Rabobank hebben als nadeel dat de coöperatieve structuur hen minder bekend is. Dat neemt niet weg dat ook zij via een dochteronderneming de diensten van credit unions zouden kunnen aanbieden aan hun cliënteel.

5.3 Experimenten

In het algemeen kan van een gunstige ontwikkeling van credit unions in de VS en vele andere landen worden gesproken. Dat blijkt uit de bestudeerde literatuur: hun groei in activa en passiva en in ledental was zeer bevredigend alsook hun solvabiliteit. Het aanzienlijke bereik onder de bevolking in landen als de VS en Ierland is mede te danken aan het accentueren van het relations banking model. Het aanbod van vermogen zou in Nederland worden verrijkt door een nieuwe partij als de kredietunie die getoond heeft relatief stabiel te zijn mede door scherp toezicht door specifieke toezichthouders en het genieten van fiscaal voordeel.

Vrijwilligheid van bestuurders en medewerkers heeft tot op heden niet of nauwelijks negatief uitgekapt. Op basis hiervan lijkt het raadzaam en verantwoord dat de overheid enkele (bijvoorbeeld twee) duidelijk gedefinieerde proefprojecten om een kredietunie op te richten in bepaalde sectoren financieel ondersteunt.

Referenties

Wetenschappelijke bronnen

- Advies van de Expertgroep bedrijfsfinanciering (Commissie De Swaan), Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie (juni 2011), *Naar een gezonde basis: bedrijfsfinanciering na de crisis*, blz. 1-96.
 - Berger A.N., N.H.Miller, M.A.Petersen, R.G.Rajan en J.C.Stein (2005), Does Function Follow Organizational Form? Evidence from the lending practices of large and small banks, *Journal of Financial Economics*, Vol.76, blz. 237-269.
 - Black, Harold, en Robert H.Dugger (1981), Credit Union Structure, Growth and Regulatory Problems, *The Journal of Finance*, Vol. XXXVI, N0.2, May, blz. 529-538.
 - Boot, A.W.A. (2000), Relationship banking: what do we know?, *Journal of Financial Intermediation*, Vol. 9, pp.7-25.
 - Boot, A.W.A.(2009), De ontwortelde onderneming, (Van Gorcum), blz. 1-169.
 - Boot, Arnoud W.A. en Mark A.Dijkstra (2011), Financiële sector in crisis, *Preadvies van de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde 2011 De economische toekomst van Nederland*, blz. 105-141.
 - Ciccotello, Conrad S.(2011), Why Financial Institutions Matter: The Case of Energy Infrastructure MLPs, *Journal of Applied Corporate Finance*, Vol.23, Number 3, Summer, blz. 84-91.
- CUNA Economics & Statistics Department (2009), Commercial Banks and Credit Unions, Facts, Fallacies, and Recent Trends, September.
- CUNA Economics & Statistics Department (2011), U.S. Credit Union Profile, Mid-Year 2011 Summary of Credit Union Operating Results.
- Dama, Evren en Lynn Hunnicutt (2010), Credit Union Membership and Use of Internet Banking Technology, *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 30 blz..

- Degryse, Hans, en Patrick van Cayseele (2000), Relationship Lending within a Bank-Based System: Evidence from European Small Business Data, *Journal of Financial Intermediation*, Vol. 9, pp.90-109.
- Duffhues, Piet en Peter Roosenboom (2011), Ondernemingsfinanciering nu en in de toekomst, (Position paper opgenomen in het rapport *Naar een gezonde basis: bedrijfsfinanciering na de crisis*, Advies van de Expertgroep bedrijfsfinanciering, Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie, blz. 1-22).
- Ely, David P., en Kenneth J.Robinson (2009), Credit Unions and Small Business Lending, *Journal of Financial Services research*, Vol .35, blz. 53-80.
- Emmons, William R., en Frank A.Schmid (1998), Credit Unions and the Common Bond, *CFS Working Paper No. 1999/01*, blz.1-64.
- Jackson, W.E. (2007), Is the US Credit Union Industry Overcapitalized? An Empirical Investigation, *Filene Research Institut*.
- Fabozzi, Frank J., Franco Modigliani, Frank J.Jones en Michael G.Ferri (2002), Foundations of Financial Markets and Institutions, Third edition, Hfdst 4.
- Lamberte Mario B., Julius P.Relampagos en Douglas H.Graham (1990), Credit Unions: Un Underrated mode of Mobilizing and Allocating Resources in Rural Areas, *Working Paper No.90-21 van Philippine Institute for Development Studies*, blz. 1-75.
- Mayer, Colin (2011). Proposals to stop another banking crisis are missing the point, *Mastering Growth (Financial Times)*, May 25, blz.11.
- McKillop, Donal, en John O.S. Wilson (2010), Credit Unions: A Theoretical and Empirical Overview, (<http://ssrn.com/abstract=1702782>), 77 blz.
- Ongena, Steven, en David C.Smith (2000), What Determines the Number of Bank Relationships? Cross-Country Evidence, *Journal of Financial Intermediation*, Vol. 9, pp. 26-56.
- Robbins, Eric (2005), Credit Union Growth in the Tenth Federal Reserve District: How Legal and Regulatory Changes Have Affected Credit Union Expansion, *Financial Industry Perspectives* (Federal Reserve Bank of Kansas City), July, blz. 1-15.
- Smith, Donald J., Thomas F.Cargill en Robert A.Meyer (1981), Credit Unions: An Economic Theory of a Credit Union, *The Journal of Finance*, Vol. XXXVI, N0.2, May, blz. 519-528.

- Srinivasan, Aruna, en Frank King 1998), Credit Union Issues, *Economic Review* Federal Reserve Bank of Atlanta, Third Quarter, blz. 32-41.
- Tatom, John A. (2007), Competitive Advantage: A Study of the Federal Tax Exemption for Credit Unions, MPTA Paper, No.4398, November, blz.1.
- Uchida, Hirofumi (2011), What Do Banks Evaluate When They Screen Borrowers? Soft information, Hard Information and Collateral, *Journal of Financial Services research*, Vol.40, No1, 1-2, October, blz. 29-48.
- Zoelen, Joris van (2011), De Nationale Bankenmonitor, *Bank- en Effectenbedrijf*, nr. 11 november, blz.4-8.

Financiële pers

- 'Oud-bankiers willen terug naar de basis' (2011), *Het Financieele Dagblad*, 3 augustus.
- 'Sober alternatief raakt grootbank' (2011), *De Financieele Telegraaf*, 3 augustus.
- 'Bankieren met een zweem van idealisme' (2011), *Het Financieele Dagblad*, 4 augustus.
- 'Kleiner, simpeler en dienstbaarder' (2011), *Het Financieele Dagblad*, 19 november.
- 'Banks Maneuver in Funding Crisis' (2011), *The Wall Street Journal*, November 17.
- 'Credit union kan MKB helpen' (2011), *Het Financieele Dagblad*, 7 oktober.
- 'Ondernemers worstelen met overbezette accountmanager bank', *Het Financieele Dagblad*, 1 februari.
- 'US credit unions surge in popularity' (2011), *Financial Times*, November 5/6.
- 'Verhagen steunt kredietunie' (2011), *Het Financieele Dagblad*, 4 november.

-